

**EIROPAS KOMISIJA
PRET RASISMU UN NEIECIETĪBU**

**ECRI VISPĀRĒJI POLITISKĀ
REKOMENDĀCIJA NR. 7**

**PAR NACIONĀLO LIKUMDOŠANU
RASISMA UN RASU
DISKRIMINĀCIJAS APKAROŠANAI**

PIEŅEMTA 2002. GADA 13. DECEMBRĪ

Strasbūra, 2003. gada 17. februāris

Secretariat of ECRI
Directorate General of Human Rights and Legal Affairs
Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

Mūsu mājas lapa : www.coe.int/ecri

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (ECRI):

Atgādinot Eiropas Padomes Dalībvalstu un valdību vadītāju deklarāciju, kas tika pieņemta galotņu tikšanās laikā Vīnē, 1993. gada 8. – 9. oktobrī;

Atgādinot Rīcības plānu cīņai pret rasismu, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību, kas izstrādāts šīs Deklarācijas ietvaros un kas aicināja Ministru komiteju izveidot Eiropas Komisiju pret rasismu un neiecietību, kuras uzdevums citastarp ir formulēt vispārēji politiskas rekomendācijas dalībvalstīm;

Atgādinot Noslēguma deklarāciju un Rīcības plānu, ko Eiropas Padomes dalībvalstu un valdību vadītāji pieņēma Otrās galotņu tikšanās laikā Strasbūrā 1997. gada 10. – 11. oktobrī;

Atgādinot, ka Cilvēktiesību vispārējā deklarācija pasludina, ka visi cilvēki ir dzimuši brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās;

Ņemot vērā Starptautisko Konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu;

Ņemot vērā Starptautiskās Darba organizācijas konvenciju nr. 111 par diskrimināciju (nodarbinātību un profesiju);

Ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 14. pantu;

Ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 12. Protokolu, kas satur vispārīgu pantu, kas aizliedz diskrimināciju;

Ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi;

Ievērojot Eiropas Savienības Pamattiesību hartu;

Ievērojot vērā Eiropas Savienības Padomes direktīvu 2000/43/EC, kas īsteno vienlīdzīgas izturēšanās principu starp personām neatkarīgi no rases vai etniskās izcelsmes, un Eiropas Savienības Padomes direktīvu 2000/78/EC, kas nosaka vispārējas vadlīnijas par vienlīdzīgu izturēšanos profesionālā un nodarbinātības jomā;

Ņemot vērā Konvenciju par Genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to;

Atgādinot ECRI vispārējo politisko rekomendāciju nr. 1 par cīņu pret rasismu, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību un ECRI vispārējo politisko rekomendāciju nr. 2 par specializēto institūciju cīņu pret rasismu, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību nacionālā līmenī;

Uzsverot, ka valsti pa valstij ziņojumos ECRI regulāri rekomendē dalībvalstīm pieņemt efektīvus juridiskos līdzekļus, lai cīnītos pret rasismu un rasu diskrimināciju;

Atgādinot, ka 2000. gada 13. oktobrī Eiropas konferences pret rasismu noslēgumā pieņemtajā deklarācijā Eiropas Padomes dalībvalstu valdības apņemas pieņemt un ieviest, kad nepieciešams, nacionālo likumdošanu un administratīvos pasākumus, kas skaidri un specifiski vērsas pret rasismu un aizliedz rasu diskrimināciju visās sabiedrības dzīves sfērās;

Atgādinot arī Pasaules konferences pret rasismu, rasu diskrimināciju, ksenofobiju un neiecietību, kas notika Durbanā, Dienvidāfrikā no 2001. gada 31. augusta līdz 8. septembrim, noslēgumā pieņemto Deklarāciju un Rīcības programmu;

Apzinoties, ka tikai likumi vien nav pietiekami, lai izskaustu rasismu un rasu diskrimināciju, bet pārlietībā, ka tiem ir svarīga nozīme rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanā;

Uzsverot atbilstošu juridisku līdzekļu būtisko nozīmi cīņā pret rasismu un rasu diskrimināciju, tos lietojot efektīvi, panākot preventīvu ietekmi, cik iespējams, radot upurim gandarījumu;

Pārlietībā, ka valsts likumdevējai rīcībai pret rasismu un rasu diskrimināciju ir arī izglītojoša loma sabiedrības izglītošanā, raidot spēcīgu vēstījumu, ka tiesiskā sabiedrībā netiks paciesti nekādi mēģinājumi leģitimizēt rasismu un rasu diskrimināciju;

Vēloties papildus citiem starptautiskā un Eiropas līmenī pieliktiem pūliņiem palīdzēt Dalībvalstīm cīņā pret rasismu un rasu diskrimināciju, kodolīgi un precīzi nosakot pamatelementus, kas jāiekļauj atbilstošā nacionālā likumdošanā;

Rekomendē Dalībvalstu valdībām:

- a. pieņemt likumdošanu pret rasismu un rasu diskrimināciju, ja šāda likumdošana vēl nepastāv vai ir nepilnīga;
- b. nodrošināt, ka pamatelementi, kas minēti zemāk, tiek ietverti šajā likumdošanā.

Pamatelementi nacionālajai likumdošanai pret rasismu un rasu diskrimināciju

I. Definīcijas

1. Šajā Rekomendācijā tiks lietotas sekojošas definīcijas:
 - a) “rasisms” nozīmē pārliecību, ka tāds iemesls kā rase¹, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība vai nacionālā vai etniskā izcelsme attaisno necieņu pret personu vai personu grupu, vai ideju par pārkumu pār personu vai personu grupu.
 - b) “tieša rasu diskriminācija” nozīmē jebkuru diferencētu izturēšanos, balstoties uz iemesliem kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība, nacionālā vai etniskā izcelsme, kam nav objektīva vai saprātīga attaisnojuma. Diferencētu izturēšanos nevar attaisnot ar objektīvu vai saprātīgu iemeslu, ja tas nekalpo likumīgam mērķim vai nepastāv saprātīgas proporcionalitātes attiecības starp lietotajiem līdzekļiem un sasniedzamo mērķi.
 - c) “netieša rasu diskriminācija” nozīmē gadījumus, kad šķietami neitrāls faktors, kā piemēram, noteikums, kritērijs vai prakse nevar tikt piemērots attiecībā uz personu grupu, kura atšķiras pēc tādiem iemesliem kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība vai nacionālā vai etniskā izcelsme, vai arī tā cieš no neizdevīga stāvokļa, ja vien šim faktoram nav objektīva un saprātīga attaisnojuma. Šāds attaisnojums varētu būt gadījumā, ja ir likumīgs mērķis un ja ir saprātīgas proporcionalitātes attiecības starp izmantotajiem līdzekļiem un sasniedzamo mērķi.

II. Konstitucionālais likums

2. Konstitūcijai jāietver vienlīdzīgas izturēšanās princips, Valsts saistības veicināt vienlīdzību, kā arī indivīda tiesības būt brīvam no diskriminācijas, kam par iemeslu ir rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība vai nacionālā vai etniskā izcelsme. Konstitūcija var paredzēt, ka likumā tiek noteikti izņēmumi no vienlīdzīgas izturēšanās principa ar nosacījumu, ka tie nerada diskrimināciju.

¹ Tā kā visi cilvēki ir vienas sugas pārstāvji, ECRI noraida teorijas, kas balstās uz dažādu “rasu” eksistenci. Tomēr šajā Rekomendācijā ECRI lieto šo terminu, lai nodrošinātu, ka tās personas, kas vispārīgi vai maldīgi tiek uzskatītas par “citas rases” pārstāvjiem, netiktu izslēgtas no likumdošanā paredzētās aizsardzības.

3. Konstitūcijai jāparedz, ka vārda brīvības, pulcēšanās un biedrošanās brīvības ierobežojumi var tikt noteikti tikai ar nolūku cīnīties pret rasismu. Jebkuram šādam ierobežojumam jābūt saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju.

III. Civilā un administratīvā likumdošana

4. Likumam skaidri jādefinē un jāizliedz tieša un netieša rasu diskriminācija.
5. Likumam jāparedz, ka rasu diskriminācijas aizliegums nekavē saglabāt vai ieviest pagaidu speciālus pasākumus, kas izstrādāti, lai novērstu vai kompensētu neizdevīgu stāvokli, kādā nonāk personas, kas atšķiras sakarā ar iemesliem, kas minēti 1. b paragrāfā (turpmāk: uzskaitītie iemesli), vai veicinātu pilnvērtīgu viņu piedalīšanos visās dzīves jomās. Šos pasākumus jāpārtrauc izmantot, kad izvirzītie mērķi ir sasniegti.
6. Likumam jāparedz, ka par diskriminācijas formām *inter alia* tiek uzskatītas šādas darbības: segregācija; biedrošanās diskriminācija; izpausts diskriminācijas nodoms; pamācību sniegšana, lai diskriminētu; kūdīšana uz diskrimināciju; palīdzības sniegšana diskriminēšanā.
7. Likumam jāparedz, ka diskriminācijas aizliegums attiecas uz visām valsts iestādēm, kā arī uz privātām vai juridiskām personām gan valsts, gan privātā sektorā visās jomās, tai skaitā tādās kā nodarbinātība; dalība profesionālās organizācijās; izglītība; apmācība; mājoklis; veselība; sociālā aizsardzība; preces un pakalpojumi, kas paredzēti sabiedrībai un sabiedriskām vietām; ekonomiskās darbības veikšana; sabiedriskie dienesti.
8. Likumam jāuzliek valsts iestādēm par pienākumu veicināt vienlīdzību un novērst diskrimināciju, pildot savus pienākumus.
9. Likumam jāuzliek valsts iestādēm par pienākumu nodrošināt, ka tās puses, kurām tās piešķir tiesības slēgt līgumus, piešķirt aizdevumus, stipendijas vai citus labumus, respektē un veicina nediskriminācijas politiku. Tai skaitā likumam jāparedz, ka valsts iestādes piešķir tiesības slēgt līgumus, piešķirt aizdevumus, stipendijas vai citus labumus ar nosacījumu, ka otra puse respektē un veicina nediskriminācijas politiku. Likumam jāparedz, ka šāda nosacījuma pārkāpuma rezultātā var tikt izbeigtas līgumsaistības, stipendijas vai citi labumi.
10. Likumam jānodrošina, lai visiem diskriminācijas upuriem būtu viegli pieejams tiesas un/vai administratīvais process, ieskaitot samierināšanas procedūru. Steidzamos gadījumos diskriminācijas upuriem jābūt pieejamām paātrinātām procedūrām, kuru rezultātā tiek pieņemti pagaidu lēmumi.
11. Likumam jāparedz, ka gadījumā, ja personas, kas sevi uzskata par cietušām diskriminējošas darbības rezultātā, iesniedz tiesai vai citai kompetentai iestādei faktus, no kuriem var secināt, ka ir notikusi tieša vai netieša diskriminācija, atbildētāja pienākums ir pierādīt, ka diskriminācija nav notikusi.
12. Likumam jāparedz efektīvas, proporcionālas un preventīvas sankcijas par diskriminācijas gadījumiem. Šādām sankcijām jāietver kompensācija gan par materiāla, gan par morāla kaitējuma nodarīšanu upuriem.

13. Likumam jāparedz nepieciešamie juridiskie līdzekļi, lai pastāvīgi pārskatītu visu nacionālā un pašvaldību līmenī pieņemto likumu, noteikumu un administratīvo normu atbilstību diskriminācijas aizliegumam. Likumi, noteikumi un administratīvās normas, kas nav saskaņā ar diskriminācijas aizliegumu, jāgroza vai jāatceļ.
14. Likumam jāparedz, ka diskriminējoši nosacījumi, kas iekļauti individuālos vai kolektīvos līgumos, uzņēmumu iekšējos noteikumos, noteikumos, kas nosaka peļņas vai bezpeļņas organizāciju darbību, un noteikumos, kas regulē brīvo profesiju pārstāvju darbību un strādājošo un darba devēju organizāciju darbību, tiktu grozīti vai atzīti par spēkā neesošiem.
15. Likumam jāparedz, ka aizliegtas jebkuras pārestības sakarā ar jebkuru no uzskaitītajiem iemesliem.
16. Likumam jāparedz pienākums pārtraukt valsts finansējumu organizācijām, kas veicina rasismu. Ja valstī pastāv politisko partiju finansēšanas sistēma, šādam pienākumam jāietver valsts finansējuma pārtraukšanu tām politiskajām partijām, kas veicina rasismu.
17. Likumam jāparedz iespēja izbeugt to organizāciju darbību, kuras veicina rasismu.

IV. Krimināllikums

18. Likumam jāparedz sods par šādām darbībām, ja tās veiktas ar nodomu:
 - a) publiska kūdtīšana uz vardarbību, naidu vai diskrimināciju,
 - b) publiska goda aizskaršana vai neslavas celšana,
 - c) draudu izteikšanapret personu vai personu kopumu sakarā ar to rasi, ādas krāsu, valodu, reliģiju, pilsonību, nacionālo vai etnisko izcelsmi;
 - d) ar rasistisku nolūku un publiska tādas ideoloģijas paušana, kas sludina pārkumu vai kāda personu kopuma noniecināšana vai nomelnošana sakarā ar rasi, ādas krāsu, valodu, reliģiju, pilsonību, nacionālo vai etnisko izcelsmi;
 - e) genocīda noziegumu, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu publiska noliegšana, nozīmes mazināšana, attaisnošana vai piedošana ar rasistisku mērķi;
 - f) rakstveida, attēlu vai citu materiālu, kas satur idejas, kas izteiktas 18. paragrāfa a), b), c), d) un e) punktos, publiska izplatīšana, radīšana vai glabāšana ar rasistisku mērķi;
 - g) rasismu veicinošas grupas dibināšana vai vadīšana; šādas grupas atbalstīšana; piedalīšanās tās pasākumos, lai sekmētu nodarījumus, kas minēti 18. paragrāfa a), b), c), d), e) un f) punktos;
 - h) rasu diskriminācija, pildot funkcijas valsts amatā vai profesijā.
19. Likumam jāparedz sods par genocīdu.

20. Likumam jāparedz, ka ar nodomu veikta kūdīšana, līdzdalība vai mēģinājums veikt jebkuru no krimināliem nodarījumiem, kas minēti 18. un 19. paragrāfos, ir sodāmi.
21. Likumam jāparedz, ka visos kriminālos nodarījumos, kas nav minēti 18. un 19. paragrāfos, rasistiska motivācija ir vainu pastiprinošs apstāklis.
22. Likumam jāparedz, ka juridiskas personas ir kriminālatbildīgas par nodarījumiem, kas minēti 18., 19., 20. un 21. paragrāfos.
23. Likumam jāparedz efektīvas, proporcionālas un preventīvas sankcijas par nodarījumiem, kas minēti 18., 19., 20. un 21. paragrāfos. Likumam jāparedz arī papildu vai alternatīvās sankcijas.

V. Vispārēji nosacījumi

24. Likumam jāparedz neatkarīgas specializētas institūcijas izveidošana cīņai pret rasismu un rasu diskrimināciju nacionālā līmenī (turpmāk: specializēta nacionālā institūcija). Likumam jāparedz šādas institūcijas kompetences: palīdzība cietušajiem; izmeklēšanas pilnvaras; tiesības ierosināt lietu un piedalīties tiesas procesos; likumdošanas monitorings un priekšlikumu iesniegšana likumdošanas un izpildvaras iestādēm; sabiedrības izpratnes paaugstināšana par rasisma un rasu diskriminācijas jautājumiem un tādas politikas un prakses veicināšana, kas nodrošina vienlīdzīgu izturēšanos.
25. Likumam jāparedz, ka tādas organizācijas kā biedrības, arodbiedrības un citas juridiskas personas, kurām ir likumīga interese par rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanu saskaņā ar nacionālo likumdošanu, ir tiesīgas ierosināt civillietas, iesaistīties administratīvās lietās vai iesniegt kriminālsūdzības, pat ja tās neattiecas uz konkrētu cietušo. Ja tās attiecas uz konkrētu cietušo, nepieciešams saņemt cietušā piekrišanu.
26. Likumam jāgarantē bezmaksas juridiskā palīdzība un, ja nepieciešams, tiesas nozīmēts advokāts tiem cietušiem, kas vēlas griezties tiesā ar prasību vai pieteikumu un kam nav nepieciešamo līdzekļu, lai to izdarītu. Ja nepieciešams, jānodrošina bezmaksas tulks.
27. Likumam jāparedz aizsardzība pret jebkurām atriebības darbībām pret tām personām, kas apgalvo, ka ir rasistisku nodarījumu vai rasu diskriminācijas upuri, kā arī personām, kas ziņo par šādām darbībām, vai personām, kas sniedz liecības.
28. Likumam jāparedz viena vai vairākas neatkarīgas institūcijas ar pilnvarām izmeklēt diskriminējošas darbības, ko veikuši policijas un armijas locekļi, robežkontroles amatpersonas un cietuma personāls.

ECRI vispārējās rekomendācijas nr. 7 par Nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai Paskaidrojošais memorands

Ievads

1. Šī vispārējās politikas rekomendācija (turpmāk: Rekomendācija) koncentrējas uz nacionālās likumdošanas pamatelementiem rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai. Lai gan ECRI apzinās, ka tikai juridiski līdzekļi vien šim nolūkam nav pietiekami, tā tic, ka nacionālā likumdošana cīņai pret rasismu un rasu diskrimināciju ir nepieciešama, lai efektīvi apkarotu šo parādību.
2. Īstenojot valsti pa valstij pieeju, ECRI regulāri rekomendē Eiropas Padomes Dalībvalstīm pieņemt efektīvus juridiskos līdzekļus, kuru mērķis ir apkarot rasismu un rasu diskrimināciju. Rekomendācijas mērķis ir sniegt pārskatu par šiem līdzekļiem un skaidrot un papildināt rekomendācijas, kas šai sakarā formulētas ECRI valsti pa valstij ziņojumos. Rekomendācijas mērķis ir arī atspoguļot vispārējos principus, ko satur Preambulā minētie starptautiskie dokumenti.
3. ECRI uzskata, ka atbilstoši likumdošanai rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai jāietver normas visās likumdošanas jomās, tas ir, konstitucionālajā, civilajā, administratīvajā un kriminālajā likumdošanā. Tikai šāda integrēta pieeja ļaus Dalībvalstīm pievērsties šīm problēmām cik vien iespējams vispusīgi, efektīvi un rezultatīvi no cietušā viedokļa. Rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanas jomā civilā un administratīvā likumdošana bieži piedāvā elastīgus juridiskos līdzekļus, kas var veicināt cietušo pieeju juridiskajam procesam. Krimināllikumam ir simboliska ietekme, tas paaugstina sabiedrības izpratni par rasisma un rasu diskriminācijas nopietnību un tam ir spēcīgs preventīvs iespaids, ja vien tas piemērots efektīvi. ECRI ir ņēmusi vērā faktu, ka iespējas, ko piedāvā dažādas likumdošanas jomas, ir savstarpēji papildinošas. Īpaši attiecībā uz cīņu pret rasu diskrimināciju, ECRI rekomendē Eiropas Padomes Dalībvalstīm pieņemt konstitucionālo, civilo un administratīvo likumu normas un atsevišķos gadījumos papildus pieņemt arī krimināllikuma normas.
4. Juridiskie līdzekļi, kas nepieciešami cīņai pret rasismu un rasu diskrimināciju nacionālā līmenī, tiek piedāvāti pamatelementu formā, kuriem jābūt ietvertiem Dalībvalstu nacionālajā likumdošanā. ECRI uzsver, ka ieteiktie līdzekļi ir savienojami ar dažādām tiesību sistēmām – paražu tiesībām, civiltiesībām vai jauktu tiesību sistēmu. Turklāt tie elementi, kurus ECRI uzskata par pamata juridiskiem līdzekļiem efektīvai cīņai pret rasismu un rasu diskrimināciju, var tikt pielāgoti katras valsts specifiskajiem apstākļiem. Tos var formulēt atsevišķā speciālā likumdošanas aktā vai iestrādāt nacionālās likumdošanas dažādās jomās (civillikumā, administratīvajā likumā un krimināllikumā). Šie pamatelementi var tikt iekļauti plašākā likumdošanā, kas aptver cīņu

pret rasismu un rasu diskrimināciju. Piemēram, pieņemot juridiskus līdzekļus pret diskrimināciju, Dalībvalstis līdz ar rasu diskrimināciju varētu aizliegt citas diskriminācijas formas, piemēram, tās, kas balstās uz dzimumu, seksuālo orientāciju, invaliditāti, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālo izcelsmi, īpašumu, dzimšanu vai citu statusu. Beidzot, daudzās jomās Dalībvalstis var vienkārši piemērot vispārīgos noteikumus, tāpēc nav nepieciešams tos izteikt šajā Rekomendācijā. Tāda situācija ir, piemēram, civillikumā – attiecībā uz multiplu atbildību, atbildību par citas personas darbību un zaudējuma atlīdzības līmeņa noteikšanu; krimināllikumā – attiecībā uz atbildības priekšnosacījumiem un soda noteikšanas struktūru; un procesuālos jautājumos – attiecībā uz tiesas organizāciju un jurisdikciju.

5. Jebkurā gadījumā šie pamatelementi ir tikai minimālais standarts; tas nozīmē, ka tie ir savienojami ar tiesību normām, kuras paredz augstāku aizsardzības līmeni un kuras ir pieņemtas vai tiks pieņemtas Dalībvalstīs, un tāpēc nekādos apstākļos pamatelementi nedrīkst radīt pamatu tam, lai samazinātu Dalībvalstu sniegto aizsardzības līmeni cīņai pret rasismu un rasu diskrimināciju.

I. Definīcijas

Rekomendācijas 1. paragrāfs

6. Rekomendācijā termins “rasisms” jāsaprot plašā nozīmē, ieskaitot tādas parādības kā ksenofobija, antisemitisms un neiecietība. Attiecībā uz iemesliem, kas izteikti definīcijās par rasismu un tiešo un netiešo rasu diskrimināciju (Rekomendācijas 1. paragrāfā), papildus iemesliem, kas jau vispārīgi apskatīti attiecīgos juridiskos instrumentos rasisma un rasu diskriminācijas jomā, piemēram, rase, ādas krāsa un nacionālā vai etniskā izcelsme, Rekomendācija ietver valodu, reliģisko piederību un pilsonību². Šo iemeslu iekļaušana rasisma un rasu diskriminācijas definīcijā veikta saskaņā ar ECRI mandātu – cīnīties pret rasismu, antisemitismu, ksenofobiju un neiecietību. ECRI uzskata, ka šie jēdzieni, kas laika gaitā mainās, mūsdienās ietver izpausmes pret personām vai personu grupām pamatojoties uz tādiem iemesliem kā rase, ādas krāsa, reliģija, valoda, pilsonība un nacionālā vai etniskā izcelsme. Tādējādi Rekomendācijā lietotie termini “rasisms” un “rasu diskriminācija” ietver visas parādības, ko iekļauj ECRI mandāts. Nacionālā izcelsme dažreiz tiek interpretēta, ietverot pilsonību. Tomēr, lai nodrošinātu, ka šis jēdziens tiešām ir ietverts, tas ir skaidri iekļauts iemeslu uzskaitījumā papildus nacionālai izcelsmei. Vārdkopa “tādi iemesli kā” rasisma un tiešas un netiešas rasu diskriminācijas definīcijās izmantota ar mērķi izveidot nepabeigtu iemeslu uzskaitījumu, tādā veidā atļaujot to pielāgot sabiedrības attīstībai. Tomēr krimināllikumā būtu jāietver izsmeļošs iemeslu uzskaitījums, lai ievērotu paredzamības principu, kas nosaka šo likumdošanas jomu.
7. Atšķirībā no rasu diskriminācijas definīcijas (Rekomendācijas 1. b) un c) paragrāfs), kas jāiekļauj likumā, rasisma definīcija tiek sniegta tikai Rekomendācijas vajadzībām un Dalībvalstis var izvēlēties, vai definēt to likumā. Ja tiek nolemts definīciju iekļaut likumā, tad krimināllikumā var pieņemt precīzāku definīciju par to, kas minēta 1. a) paragrāfā, lai

² Terminu “pilsonība” ECRI saprot saskaņā ar Eiropas Pilsonības konvencijas 2. a panta definīciju: “pilsonība” nozīmē tiesisku saikni starp personu un valsti un nenorāda uz personas etnisko izcelsmi”.

ievērotu šīs tiesību jomas pamatprincipus. Lai pastāvētu rasisms, nav nepieciešams, lai viens vai vairāki no uzskaitītajiem iemesliem būtu vienīgais vai noteicošais faktors, kas noved pie necieņas vai pārkuma idejas; ir pietiekami, ka šie iemesli ir starp faktoriem, kas noved pie nicinājuma vai pārkuma idejas.

8. Tiesās un netiesās rasu diskriminācijas definīcijas, kas ietvertas Rekomendācijas 1. b) un c) paragrāfā, guvušas ierosmi no definīcijām, kas ietvertas Eiropas Savienības Padomes direktīvā 2000/43/CE, kas īsteno vienlīdzīgas izturēšanās principu starp personām neatkarīgi no rases vai etniskās izcelsmes, un Eiropas Savienības Padomes direktīvā 2000/78/CE, kas nosaka vispārējas vadlīnijas par vienlīdzīgu izturēšanos profesionālā un nodarbinātības jomā, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē. Saskaņā ar šo tiesas praksi diferencēta izturēšanās rada diskrimināciju, ja vien tai nav objektīva un saprātīga attaisnojuma. Šis princips piemērojams attiecībā uz diferencētu izturēšanos, kas balstās uz jebkuru no iemesliem, kas uzskaitīti rasu diskriminācijas definīcijā. Tomēr diferencētai attieksmei, kas balstās uz tādiem iemesliem kā rase, ādas krāsa un etniskā izcelsme, var būt objektīvs un saprātīgs attaisnojums tikai ārkārtīgi ierobežotā gadījumu skaitā. Piemēram, nodarbinātības jomā ādas krāsa ir patiess un noteicošs profesionālais nosacījums, kam par iemeslu ir noteikto profesionālo darbību raksturs vai konteksts, diferencētai attieksmei, kas balstās uz šo iemeslu, var būt objektīvs un saprātīgs attaisnojums. Formulējot vispārīgāk, objektīva un saprātīga attaisnojuma jēdziens jāinterpretē tik ierobežoti, cik vien iespējams, attiecībā uz diferencētu izturēšanos, kas balstās uz uzskaitītajiem iemesliem.

II. Konstitucionālais likums

9. Termins "konstitūcija" Rekomendācijā jāsaprot plašā nozīmē, ietverot pamatlikumus un rakstītos un nerakstītos pamatlikumus. Rekomendācijas 2. un 3. paragrāfs paredz noteiktus principus, kas jāiekļauj konstitūcijā; šādiem principiem jātiek piemērotiem ar likumu un citiem normatīviem aktiem.

Rekomendācijas 2. paragrāfs

10. Rekomendācijas 2. paragrāfs pieļauj iespēju likumā paredzēt izņēmumus attiecībā uz vienlīdzīgas izturēšanās principu ar nosacījumu, ka tie nerada diskrimināciju. Lai tiktu izpildīts šis nosacījums, saskaņā ar 1. b) un c) paragrāfā piedāvāto diskriminācijas definīciju, izņēmumiem jābūt objektīviem un saprātīgi attaisnojamiem. Šis princips piemērojams attiecībā uz visiem izņēmumiem, ieskaitot tos, kas paredz diferencētu izturēšanos, balstoties uz pilsonību.

Rekomendācijas 3. paragrāfs

11. Saskaņā ar Rekomendācijas 3. paragrāfu konstitūcijai jāparedz, ka vārda brīvība, pulcēšanās un biedrošanās brīvība var tikt ierobežota ar nolūku cīnīties pret rasismu. Eiropas Cilvēktiesību Konvencijas 10. (2) un 11. (2) pantā uzskaitīti mērķi, kas var attaisnot šo brīvību ierobežošanu. Lai gan cīņa pret rasismu netiek minēta starp šiem mērķiem, Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir paudusi uzskatu, ka tā ietilpst šajos mērķos. Saskaņā ar minētās konvencijas pantiem šiem ierobežojumiem jābūt paredzētiem likumā un nepieciešamiem demokrātiskā sabiedrībā.

III. Civilā un administratīvā likumdošana

Rekomendācijas 4. paragrāfs

12. Rekomendācijas 4. paragrāfā paredzēts, ka likumam skaidri jādefinē un jāizslēdz tieša un netieša rasu diskriminācija. Tā piedāvā tiešās un netiešās rasu diskriminācijas definīciju paragrāfā 1. b) un c). Vārdkopas “šķirojoša izturēšanās” jēga ir plaša un ietver ikvienu nošķiršanu, izstumšanu, ierobežošanu, priekšrokas došanu vai izlaišanu pagātnē, pašlaik vai potenciāli. Terminam “iemesli” jāiekļauj pašreizējie vai pieņemtie iemesli, piemēram, ja persona piedzīvo nelabvēlīgu izturēšanos sakarā ar pieņemumu, ka tā ir musulmanis, kaut patiesībā tā nav musulmanis, šī izturēšanās vienalga būtu diskriminācija reliģiskās piederības dēļ.
13. Diskriminējošas darbības reti balstās tikai uz vienu vai vairākiem no uzskaitītajiem iemesliem, bet balstās uz šo iemeslu un citu faktoru kombināciju. Lai notiktu diskriminācija, tādējādi pietiek, ka viens no uzskaitītajiem iemesliem rada vienu no faktoriem, kas izraisa diferencētu izturēšanos. Tādējādi būtu jāizvairās lietot tādus ierobežojošus izteicienus kā “atšķirīga izturēšanās, kas balstās *tikai* vai *vienīgi* uz tādiem iemesliem kā...”.

Rekomendācijas 5. paragrāfs

14. Rekomendācijas 5. paragrāfā paredzēta iespēja, ka pastāv pagaidu speciāli pasākumi, kas izstrādāti, lai novērstu vai kompensētu neizdevīgu stāvokli, kādā nonāk personas sakarā ar minētajiem iemesliem vai veicināt pilnvērtīgu viņu piedalīšanos visās dzīves jomās. Piemērs pagaidu speciāliem pasākumiem, kas izstrādāti, lai novērstu vai kompensētu neizdevīgu stāvokli, kas saistīts ar uzskaitītajiem iemesliem: uzņēmuma īpašnieks, kura vadības personālā nav melno nodarbināto, bet kuram ir daudz melno nodarbināto montāžas līnijā, varētu organizēt apmācību tiem melnajiem strādniekiem, kas vēlas paaugstinājumu. Piemērs pagaidu speciāliem pasākumiem, kas izstrādāti, lai veicinātu pilnvērtīgu piedalīšanos visās dzīves jomās: policija varētu organizēt rekrutēšanas kampaņu, kas izstrādāta tādējādi, ka īpaši veicina pieteikšanos no noteiktām etniskām grupām, kas policijā ir zemu pārstāvētas.

Rekomendācijas 6. paragrāfs

15. Rekomendācijas 6. paragrāfā specifiski pieminētas dažas darbības, kuras likumam būtu jāuzskata par diskriminācijas formām. Teorētiski raugoties, vispārīgo tiesisko principu un diskriminācijas definīcijas piemērošanai būtu jāļauj aptvert šīs darbības. Prakse tomēr rāda, ka pastāv tendence šīm darbībām nepievērst uzmanību vai izslēgt tās no likumdošanas piemērošanas sfēras. Tādēļ, lai nodrošinātu efektivitāti, varētu būt noderīgi, ka likums skaidri paredz tās darbības, kas tiek uzskatītas par diskriminācijas formām.

16. Starp darbībām, kas Rekomendācijā specifiski minētas kā diskriminācijas formas zemāk minētās pelnītjušas īsu paskaidrojumu:
- Segregācija ir darbība, ar kuru persona (privāta vai juridiska) nodala citas personas sakarā ar vienu no uzskaitītajiem iemesliem bez objektīva un saprātīga attaisnojuma, saskaņā ar piedāvāto diskriminācijas definīciju. Tādējādi voluntāra darbība, nodalot sevi no citām personām sakarā ar vienu no uzskaitītajiem iemesliem nerada segregāciju.
 - Biedrošanās diskriminācija notiek tad, kad persona ir diskriminēta sakarā ar tās biedrošanos vai kontaktiem ar vienu vai vairākām personām, kuras tiek izceltas sakarā ar kādu no uzskaitītajiem iemesliem. Tas notiktu, piemēram, gadījumā, kad tiktu atteikts pieņemt darbā personu tādēļ, ka tā ir precējusies ar personu, kas pieder pie noteiktas etniskās grupas.
 - Izpausts diskriminācijas nodoms jāuzskata par diskrimināciju pat tad, ja nav specifiska upura. Piemēram, likuma darbības sfērā nonāktu darba sludinājums, kas norāda, ka romus/čigānus lūdz nepieteikties, kaut arī neviens roma/čigāns arī nebūtu pieteicies.

Rekomendācijas 7. paragrāfs

17. Saskaņā ar Rekomendācijas 7. paragrāfu diskriminācijas aizliegumam jāattiecas uz visām jomām. Attiecībā uz nodarbinātību diskriminācijas aizliegumam jāietver pieeja nodarbinātībai, darbam un pašnodarbinātībai, kā arī darba apstākļi, atalgojums, paaugstināšana un atlaišana.
18. Attiecībā uz dalību profesionālās organizācijās diskriminācijas aizliegumam jāietver: dalība strādnieku vai nodarbināto organizācijā, vai jebkurā organizācijā, kuras biedri veic noteiktu profesiju; darbošanās šādās organizācijās un priekšrocības, ko sniedz šādas organizācijas.
19. Attiecībā uz izglītību diskriminācijas aizliegumam jāietver pirmsskolas, pamata, vidējā un augstākā izglītība kā valsts, tā privātajā sektorā. Turklāt izglītības pieejamībai nevajadzētu būt atkarīgai no bērnu vai viņu vecāku imigrācijas statusa.
20. Attiecībā uz apmācību diskriminācijas aizliegumam jāaptver sākotnējā un tālākā profesionālā apmācība, profesionālās orientācijas visi tipi un līmeņi, kvalifikācijas paaugstināšana un pārkvalifikācijas apmācība, ieskaitot praktiskās darba pieredzes iegūšanu.
21. Attiecībā uz mājokli diskriminācija jāaizliedz tai skaitā sakarā ar mājokļa pieejamību, apstākļiem un īres līgumu izbeigšanu.
22. Attiecībā uz veselību diskriminācija jāaizliedz tai skaitā sakarā ar aprūpes un ārstēšanās pieejamību un veidu, kādā aprūpe tiek sniegta un pacienti ārstēti.
23. Attiecībā uz sociālo aizsardzību diskriminācijas aizliegumam jāaptver sociālā drošība, sociālie pabalsti, sociālā palīdzība (pabalsti mājoklim, jauniešiem utt.) un veidu, kādā izturas pret sociālās aizsardzības saņēmējiem.

24. Attiecībā uz precēm un pakalpojumiem, kas paredzēti sabiedrībai un sabiedriskām vietām, diskriminācija jāaizliedz, piemēram, kad tiek pirktas preces veikalā, kad griežas bankā aizņēmuma saņemšanai, kā arī apmeklējot diskotēku, kafejnīcu vai restorānu. Diskriminācijas aizliegumam jāvērsas ne tikai, piemēram, attiecībā uz tiem, kas sniedz preces un pakalpojumus citiem, bet arī tiem, kas saņem preces un pakalpojums no citiem, piemēram, attiecībā uz uzņēmumu, kas izvēlas noteiktu preču vai pakalpojumu sniedzējus sakarā ar uzskaitījumiem iemesliem.
25. Attiecībā uz ekonomiskās darbības veikšanu, šī joma aptver konkurences likumu, uzņēmumu savstarpējās attiecības un attiecības starp uzņēmumiem un valsti.
26. Sabiedrisko dienestu joma ietver policijas un citu tiesībsargājošo iestāžu darbinieku, robežkontroles darbinieku, armijas un cietumu personāla darbības.

Rekomendācijas 8. paragrāfs

27. Saskaņā ar Rekomendācijas 8. paragrāfu likumam jāuzliek valsts iestādēm par pienākumu veicināt vienlīdzību un novērst diskrimināciju, veicot savas funkcijas. Šādām iestādēm uzliktie pienākumi likumā jāformulē, cik skaidri vien iespējams. Šai nolūkā valsts iestādēm jāuzliek par pienākumu radīt un īstenot "vienlīdzības programmas", kas izstrādātas ar rekomendācijas 24. paragrāfā minētās nacionālās speciālās iestādes palīdzību. Likumam jāparedz vienlīdzības programmu regulārs izvērtējums, to iedarbības kontrole, kā arī efektīvi īstenošanas mehānismi un iespēja tiesiski piemērot šīs programmas, proti, ar nacionālās specializētās iestādes starpniecību. Vienlīdzības programma varētu ietvert, piemēram, tādas kontaktpersonas iecelšanu, kas nodarbojas ar rasu diskriminācijas un aizskaršanas jautājumiem vai ar mācību kursu organizēšanu personālam par diskrimināciju. Kas attiecas uz pienākumu veicināt vienlīdzību un novērst diskrimināciju, Rekomendācija attiecas tikai uz valsts iestādēm; taču būtu vēlams, ka arī privātais sektors tiktu pakļauts līdzīgam pienākumam.

Rekomendācijas 10. paragrāfs

28. Saskaņā ar rekomendācijas 10. pantu steidzamos gadījumos diskriminācijas upuriem jābūt pieejamām paātrinātām procedūrām, kuru rezultātā tiek pieņemti pagaidu lēmumi. Šīs procedūras ir svarīgas situācijās, kad sūdzībā minētās diskriminējošās darbības tūlītējās sekas ir īpaši nopietnas vai pat nelabojamas, tādējādi, piemēram, diskriminējošas izlikšanas no dzīvokļa upuriem jābūt spējīgiem panākt šī pasākuma apturēšanu ar pagaidu tiesiska lēmuma palīdzību, kamēr tiek pieņemts galīgais spriedums šajā lietā.

Rekomendācijas 11. paragrāfs

29. Tā kā sūdzību iesniedzējiem ir grūtības savākt diskriminācijas gadījumu nepieciešamos pierādījumus, likumam jāatvieglo diskriminācijas pierādīšana. Šai sakarā saskaņā ar Rekomendācijas 11. paragrāfu likumam šādos gadījumos jāparedz pierādījumu nastas dalīšana. Pierādījumu nastas dalīšana nozīmē, ka sūdzības iesniedzējam jānorāda fakti, kas ļauj izdarīt pieņēmumu par diskrimināciju, kamēr atbildētājam jāpierāda, ka diskriminācija nav notikusi. Tādējādi sūdzības

gadījumā par tiešu rasu diskrimināciju atbildētājam jāpierāda, ka diferencētā izturēšanās bijusi objektīvi un saprātīgi attaisnojama. Piemēram, ja tiek liegta romu/čigānu bērnu pieeja peldbaseinam, tad būtu pietiekami, ka sūdzētājs pierāda, ka šiem bērniem bija liegta pieeja, bet tā tika sniegta citiem, neromu/nečigānu bērniem. Tādā gadījumā atbildētājam vajadzētu pierādīt, ka pieeja tika liegta sakarā ar objektīvu un saprātīgu attaisnojumu, piemēram, sakarā ar faktu, ka attiecīgajiem bērniem nav bijušas peldcepurītes, kas tiek prasītas peldbaseina pieejai. Šis pats princips jāpiemēro par netiešas rasu diskriminācijas sūdzībām.

30. Attiecībā uz informācijas un pierādījumu elementu iegūšanu tiesām jābūt visām attiecīgām pilnvarām. Šis pilnvaras jāsniedz arī jebkurai specializētai iestādei, kuras kompetencē ir izskatīt individuālu sūdzību par diskrimināciju. (Sk. šī Paskaidrojošā memoranda 55. paragrāfu).

Rekomendācijas 12. paragrāfs

31. Rekomendācijas 12. paragrāfā noteikts, ka likumam jāparedz efektīvas proporcionālas un preventīvas sankcijas par diskriminācijas gadījumiem. Šādām sankcijām jāietver ne tikai kompensācija gan par materiāla, gan par morāla kaitējuma nodarīšanu, bet arī jāiekļauj tādi pasākumi kā zaudēto tiesību atjaunošana. Piemēram, likumā jāļauj tiesai izdot rīkojumu, lai atjaunotu uzņēmumā vai dzīvoklī ar nosacījumu, ka tiek respektētas trešo pušu tiesības. Gadījumā, kad notikusi diskriminējoša atteikšanās pieņemt personu darbā, likumam jāparedz, ka atbilstoši apstākļiem tiesa var izdot rīkojumu darba devējam piedāvāt darbu diskriminētajai personai.
32. Gadījumā, kad diskriminācija notikusi privātā skolā, likumam jāparedz iespēja atņemt skolai piešķirto akreditāciju un neatzīt izsniedzamos diplomus. Gadījumā, kad diskriminācija notikusi sabiedrībai atvērtā iestādē, likumam jāparedz iespēja, ka šai iestādei tiek atņemta licence un tā tiek slēgta. Piemēram, kad noticis diskriminācijas gadījums diskotēkā, jābūt iespējai atņemt alkohola tirdzniecības atļauju.
33. Nemateriālās kompensācijas formas, piemēram, tiesas lēmuma pilnīga vai daļēja publicēšana, var būt svarīgas taisnīguma atjaunošanai diskriminācijas gadījumā.
34. Likumam jāparedz iespēja diskriminatoram uzlikt par pienākumu īstenot pozitīvu pasākumu programmu. Tas ir svarīgs tiesību aizsardzības līdzekļu tips, veicinot ilgtermiņa pārmaiņas organizācijā. Piemēram, diskriminatoram var uzlikt par pienākumu organizēt personālam specifiskas mācību programmas ar mērķi apkarot rasismu un rasu diskrimināciju.

Rekomendācijas 15. paragrāfs

35. Saskaņā ar Rekomendācijas 15. paragrāfu likumam jāparedz, ka aizliegtas jebkura aizskaršana sakarā ar jebkuru no uzskaitītajiem iemesliem. Aizskaršana izpaužas kā uzvedība, kas saistīta ar jebkuru no uzskaitītajiem iemesliem, kuru mērķis vai sekas ir cilvēka cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, godu aizskarošas, pazemojošas vai agresīvas vides radīšana. Cik vien iespējams, aizsardzība pret aizskaršanu sakarā ar jebkuru no uzskaitītajiem iemesliem būtu jāorientē ne tikai attiecībā uz aizskāruma veicēja uzvedību, bet arī uz citām personām. Piemēram, attiecīgo darba devēju varētu uzskatīt par

atbildīgu par aizskaršanu, ko veikuši kolēģi, citi nodarbinātie vai trešās puses (klienti vai piegādātāji).

Rekomendācijas 16. paragrāfs

36. Rekomendācijas 16. paragrāfs nosaka, ka likumam jāparedz pienākums pārtraukt valsts finansējumu politiskajām partijām, kas veicina rasismu. Piemēram, šādām politiskām partijām būtu jāatsaka valsts finansējums vēlēšanu kampaņu laikā.

Rekomendācijas 17. paragrāfs

37. Rekomendācijas 17. paragrāfs nosaka, ka likumam jāparedz iespēja likvidēt tās organizācijas, kas veicina rasismu. Jebkurā gadījumā šādu organizāciju darbības izbeigšana var notikt tikai pēc tiesas lēmuma. Jautājums par šādu organizāciju darbības izbeigšanu aplūkots arī IV daļā – Krimināllikums (sk. šī Paskaidrojošā memoranda 43. un 49. paragrāfu).

IV. Krimināllikums

Rekomendācijas 18. paragrāfs

38. Rekomendācijā ierobežotas dažu 18. paragrāfā minēto kriminālo nodarījumu robežas ar nosacījumu, ka tie izdarīti “publiski”. Pašreizējā prakse rāda, ka dažos gadījumos rasistiska uzvedība izvirās no kriminālvajāšanas, jo netiek uzskatīts, ka tai ir publisks raksturs. Tādējādi dalībvalstīm jānodrošina, nebūtu grūti izpildīt nosacījumu par “publisko” raksturu. Piemēram, nosacījums būtu spēkā gadījumos, kad tiek teiktas runas neonacistu organizāciju sanāksmēs vai notiek apmaiņa ar izteikumiem interneta diskusiju forumā.
39. Daži no nodarījumiem, kas minēti Rekomendācijas 18. paragrāfā, attiecas uz uzvedību, kas vērsta pret “personu kopumu”. Pašreizējā prakse rāda, ka tiesību normas ar mērķi sodīt rasistisku uzvedību bieži vien neietver šādu uzvedību, ja vien tā nav vērsta pret specifisku personu vai personu grupu. Rezultātā šie nosacījumi bieži neietver izteikumus, vēršoties pie lielākiem personu kopumiem, piemēram, izsakoties par patvēruma meklētājiem vai ārzemniekiem kopumā. Tādēļ rekomendācijas 18. paragrāfa a), b), c), un d) punktos tiek runāts nevis par personu “grupu”, bet personu “kopumu”.
40. Termins “neslavas celšana”, kas ietverts 18. b) paragrāfā, jāsaprot plašā nozīmē, proti, tai skaitā kā neslavas celšana rakstveidā vai mutvārdos.
41. Rekomendācijas 18. e) paragrāfs attiecas uz genocīda noziegumiem, noziegumiem pret cilvēci un kara noziegumiem. Genocīda noziegumi jāizprot saskaņā ar Konvencijas par Genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to (sk. šī Paskaidrojošā memoranda 45. paragrāfu). Noziegumi pret cilvēci un kara noziegumi jāizprot saskaņā ar Starptautiskās krimināltiesas Statūtu 7. un 8. pantu.
42. Rekomendācijas 18. f) paragrāfs attiecas uz rakstveida, attēlu vai citu materiālu, kas satur rasistiskas izpausmes, izplatīšanu, radīšanu vai glabāšanu. Šie jēdzieni ietver šādu materiālu izplatīšanu internetā. Šie materiāli ietver mūzikas pavadījumu, piemēram, plates, lentes un

kompaktdiskus, kā arī datoru aksesuārus (piem., disketes, programmatūru), videolentes, DVD un spēles.

43. Rekomendācijas 18. g) paragrāfs paredz kriminalizēt noteiktas darbības saistībā ar grupām, kas veicina rasismu. Grupas jēdziens ietver grupas *de facto* – organizācijas, biedrības un politiskās partijas. Rekomendācija paredz, ka jāaizliedz dibināt grupu, kas veicina rasismu. Šis aizliegums ietver agrāk aizliegtas grupas saglabāšanu vai atjaunošanu. Jautājums par rasismu veicinošas grupas darbības izbeigšanu aplūkots arī III daļā – Civilā un administratīvā likumdošana (sk. šī Paskaidrojošā memoranda 37. paragrāfu) un zemāk (sk. šī Paskaidrojošā memoranda 49. paragrāfu). Turklāt jēdziens “atbalstīšana” ietver tādas darbības kā grupas finansēšana, citu materiālo vajadzību apmierināšana, dokumentu izgatavošana vai iegūšana.
44. Rekomendācijas 18. h) paragrāfā noteikts, ka ar likumu jāsoda rasu diskriminācija, pildot funkcijas valsts amatā vai profesijā. Attiecībā uz šo punktu Rekomendācijas 1. b) un c) un 5. paragrāfos ietvertās definīcijas jāpiemēro *mutatis mutandis*. Rasu diskriminācija, pildot funkcijas valsts amatā vai profesijā, tai skaitā ietver diskriminējošu atteikumu sniegt publisku pakalpojumu, piemēram, diskriminējošu slimnīcas atteikumu aprūpēt personu un diskriminējošu atteikumu pārdot kādu preci, piešķirt bankas aizdevumu vai atteikt pieeju diskotēkai, kafejnīcai vai restorānam.

Rekomendācijas 19. paragrāfs

45. Rekomendācijas 19. paragrāfs nosaka, ka likumam jāparedz sods par genocīdu. Šai nolūkā genocīda noziegums jāizprot saskaņā ar Konvencijas par Genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to II pantu un Starptautiskās kriminālās tiesas Statūtu 6. pantu, t. i., kā “jebkura no sekojošām darbībām, kas veikta ar nodomu pilnībā vai daļēji iznīcināt nacionālo, etnisko, rasu vai reliģisko grupu kā tādu: nogalinot grupas locekļus; izraisot nopietnu fizisko vai garīgo kaitējumu grupas locekļiem; apzināti pakļaujot grupu tādiem dzīves apstākļiem, kas izrasisa tās pinīgu vai daļēju fizisku iznīcināšanu; veicot pasākumus ar nolūku aizkavēt dzimstību grupā ; ar varu pārvietot vienas grupas bērnus uz citu grupu.” Rekomendācija attiecas tikai uz genocīda, nevis kara noziegumu un noziegumu pret cilvēci sodīšanu, jo šiem noziegumiem var nebūt rasistisks raksturs. Tomēr, ja tiem ir šāds raksturs, jāpiemēro Rekomendācijas 21. paragrāfs par vainu pastipriņošiem apstākļiem.

Rekomendācijas 20. paragrāfs

46. Rekomendācijas 20. paragrāfs paredz, ka jāsoda kūdīšana, līdzdalība, vai mēģinājums veikt jebkuru no krimināliem nodarījumiem, kas minēti 18. un 19. paragrāfos. Šī Rekomendācija piemērojama tikai attiecībā uz nodarījumiem, kur iespējama kūdīšana, līdzdalība vai mēģinājuma izdarīšana.

Rekomendācijas 21. paragrāfs

47. Saskaņā ar Rekomendācijas 21. pantu nodarījumos, ko neaptver 18. un 19. paragrāfs, to veicēja rasistiskā motivācija ir vainu pastipriņošs apstāklis. Turklāt likums var paredzēt sodu, kā atsevišķu nozieguma sastāvu kvalificējot tos nodarījumus, kam ir rasistiska motivācija.

Rekomendācijas 22. paragrāfs

48. Saskaņā ar Rekomendācijas 22. paragrāfu likumam jāparedz juridisko personu kriminālatbildība. Šai atbildībai jāiestājas, kad juridiskās personas vārdā nodarījumu izdarījušas kādas personas, tai skaitā darbodamās kā juridiskās personas orgāns (piemēram, prezidents vai direktors), vai kā tās pārstāvis. Juridiskās personas kriminālatbildība neizslēdz fizisko personu kriminālatbildību. Valsts iestādes kā juridiskas personas var tikt izslēgtas no kriminālatbildības.

Rekomendācijas 23. paragrāfs

49. Saskaņā ar Rekomendācijas 23. paragrāfu likumam jāparedz papildu vai alternatīvās sankcijas. To piemēri ietver piespiedu sabiedriskos darbus, piedalīšanos mācībuursos, noteiktu civilo vai politisko tiesību atņemšanu (piem., tiesības veikt noteiktas profesijas vai funkcijas; tiesības vēlēties un tikt ievēlētam) vai visa sprieduma vai tā daļas publicēšanu. Attiecībā uz juridiskām personām iespējamās sankcijās bez naudas sodiem varētu ietilpt: publisko pabalstu vai palīdzības atteikšana vai maksāšanas pārtraukšana, aizliegums veikt komerciālu darbību, tās iestādes tiesiskā uzraudzība, kura kalpojusi par nodarījuma veikšanas vietu, slēgšana, tā materiāla konfiskācija, kas izmantots nodarījuma veikšanai, un juridiskās personas darbības izbeigšana (par šo pēdējo punktu sk. šī Paskaidrojošā memoranda 37. un 43. paragrāfus).

V. Vispārēji nosacījumi

Rekomendācijas 24. paragrāfs

50. Saskaņā ar Rekomendācijas 24. paragrāfu likumam jāparedz neatkarīgas specializētas institūcijas izveidošana cīņai pret rasismu un rasu diskrimināciju nacionālā līmenī. Pamatprincipi par šādas institūcijas statūtiem, tās iespējamām formām, funkcijām, atbildību, administrēšanu, funkcionēšanu un darbības stilu nosprausti ECRI vispārējā politiskā rekomendācijā nr. 2 Par specializētām institūcijām cīņai pret rasismu, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību nacionālā līmenī.
51. Šai institūcijai piešķirtās funkcijas jānosaka ar likumu. Rekomendācijā uzskaitītas vairākas šādas funkcijas. Palīdzība upuriem ietver vispārēju konsultāciju sniegšanu upuriem, kā arī juridisko palīdzību, tai skaitā pārstāvēšanu tiesas procesos. Tā ietver arī palīdzību, mēģinot panākt mierizlīgumu sakarā ar sūdzībām.
52. Lai nacionālā specializētā institūcija varētu efektīvi veikt izmeklēšanu, attiecībā uz izmeklēšanas pilnvarām būtiski, ka likums paredz šai institūcijai nepieciešamās pilnvaras saskaņā ar nacionālās tiesību sistēmas procesuālajiem noteikumiem. Tajās ietilpst tādas izmeklēšanas pilnvaras kā pieprasīt produkciju, lai pārbaudītu tās dokumentus un citus elementus; dokumentu un citu elementu izņemšana, lai noņemtu kopijas vai iegūtu fragmentus, kā arī, lai nopratinātu personas. Specializētai nacionalizētai institūcijai jābūt tiesībām arī ierosināt lietu un piedalīties tiesas procesos kā ekspertam.

53. Specializētās nacionālās institūcijas funkcijās jāietilpst arī likumdošanas pret rasismu un rasu diskriminācijas monitoringam un likumdošanas kontrolei attiecībā uz tās atbilstību vienlīdzības principiem. Šai sakarā specializētai nacionālajai institūcijai jābūt tiesībām iesniegt priekšlikumus likumdošanas un izpildvaras iestādēm par to, kādā veidā varētu uzlabot attiecīgo likumdošanu, noteikumus vai praksi.
54. Attiecībā uz sabiedrības izpratnes paaugstināšanu par rasisma un rasu diskriminācijas jautājumiem un tādas politikas un prakses veicināšanu, kas nodrošina vienlīdzīgu izturēšanos, specializētajai nacionālajai institūcijai jāorganizē kampaņas sadarbībā ar pilsonisko sabiedrību; jāapmāca attiecīgas svarīgākās grupas; jāizveido uzvedības kodeksi un jāatbalsta un jārosina organizācijas, kas strādā rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanas jomā.
55. Bez šīm funkcijām specializētai nacionālajai institūcijai var tikt piešķirti arī citi pienākumi. Turklāt citai institūcijai var piešķirt tiesības izskatīt sūdzības, pieņemot juridiski saistošus lēmumus, saskaņā ar likumā noteiktajām robežām.

Rekomendācijas 25. paragrāfs

56. Rekomendācijas 25. paragrāfs paredz, ka tādām organizācijām kā biedrībām, arodbiedrībām un citām juridiskām personām, kurām ir likumīga interese ir jāpiešķir tiesības ierosināt lietas. Šis nosacījums ir svarīgs, piemēram, lietās, kur cietušais baidās no atriebības. Turklāt iespēja šādām organizācijām ierosināt lietu par rasu diskrimināciju, nenorādot uz konkrētu cietušo, ir svarīga, izskatot tās diskriminācijas lietas, kad grūti identificēt šādu cietušo, vai izskatot lietas, kas skar nenoteiktu cietušo skaitu.

Rekomendācijas 27. paragrāfs

57. Saskaņā ar Rekomendācijas 27. pantu likumam jāparedz aizsardzība pret atmaksu. Šādai aizsardzībai nevajadzētu aprobežoties tikai ar personu, kurš ierosina lietu vai iesniedz sūdzību, bet arī jāpaplašina attiecībā uz personām, kas sniedz liecības, informāciju vai citu palīdzību saistībā ar tiesas procesu vai sūdzību. Šāda aizsardzība ir vitāli svarīga, lai rosinātu rasistisko nodarījumu un diskriminācijas upurus iesniegt sūdzības valsts iestādēm un rosināt lieciniekus sniegt liecības. Lai tiesiskās normas būtu efektīvas, aizsargājot pret atmaksu, tām jāparedz atbilstošas un skaidras sankcijas. Tas varētu ietvert iespēju griezties tiesā, lai apturētu atriebības darbības un/vai panāktu kompensāciju upuriem sakarā ar šīm darbībām.

